

DOKUMENTI I PROJEKTI

ALTERNATIVNE SANKCIJE U SRBIJI

Metle umesto rešetaka

U Holandiji, zemlji sa 16.000.000 stanovnika, godišnje se izrekne oko 40.000 kazni društveno korisnog rada i drugih alternativnih mera. U Srbiji, sa 8.000.000 stanovnika, takvih kazni je od početka aktivnog sprovodenja ovih mera 2008. godine, izrečeno za oko 200 lica. Zatvori su postali skupi i pretrpani, ali i uz dobar zakon to stanje se menja usporeno.

Dan zatvora po osuđeniku državu košta oko hiljadu dinara. Kada bi 500 osuđenih kojima je izrečena kazna zatvora do šest meseci bilo kažnjeno društveno korisnim radom, godišnja ušteda za državu bila bi više od dva miliona evra. Pravnik i docent na Fakultetu političkih nauka, dr Dejan Milenković, kaže da je najpribližnije alternativne sankcije uporediti sa civilnim služenjem vojnog roka: „Ova kazna se može izreći za lakša krivična dela za koje je zaprečena kazna do tri godine zatvora, ako su učinjena po prvi put. To podrazumeva besplatan rad u institucijama, organizacijama i preduzećima koja se bave uslugama od opšteg društvenog interesa i gde će rad osuđenih na tu kaznu zaista biti u javnom interesu“, kaže Milenković.

Kazna rada u javnom interesu i uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom, i ranije su postojale u našem krivično-pravnom sistemu, ali u praksi gotovo nikada nisu izricane, do pre nekoliko godina. Mera alternativne sankcije, čija šira primena se tek očekuje, podrazumeva 3 vida kažnjavanja; kućni pritvor, uslovnu kaznu sa zaštitnim nadzorom i rad u javnom interesu. Iako ovaj zakon postoji od 2006., tek je u martu 2009. Beograd prvi potpisao Memorandum o sprovođenju alternativnih sankcija. Do sad su ovaj sporazum sa Ministarstvom pravde potpisali još i Subotica, Kragujevac, Valjevo, Novi Sad i Niš. Memorandom se obuhvata sistematičnije sprovođenje ovakvih sankcija, uz aktivno učešće lokalnih samouprava, sudstva, centara za socijalni rad, poverenika i javnih preduzeća. Izvršenje kazni će kontrolisati Uprava za izvršenje krivičnih sankcija preko ovlašćenih poverenika koji su prošli specijalističku obuku za taj posao.

Poverenici su tu i radi saradnje sa porodicom osuđenog, jer je njihov zadatak da rehabilitacija bude što efektnija i uspešnija, kako ne bi došlo do ponovljenog krivičnog dela. Povereniku se upućuje osuđeno lice (ili više lica) i on ima zadatak da kontaktira sa sudom, centrom za socijalni rad, porodicom i naravno samim osuđenikom. Nakon razgovora se utvrđuje u koje preduzeće ga je najbolje uputiti, pa se sa njima sklapa ugovor, gde se tačno određuje satnica (slobodno vreme, odvojeno od radnog vremena), radno mesto, koje lice iz javnog preduzeća će ocenjivati njegov rad i u kojim periodima će poverenik obilaziti i proveravati kakve on rezultate postiže. Ukoliko poverenik nije zadovoljan kako osuđenik napreduje, on o tome obaveštava sud, koji dalje preuzima mere.

Advokat iz Paraćina Dragiša Milutinović objašnjava da su mere alternativne sankcije nešto novo što se još uvek ne primenjuje u velikoj meri i veruje da je to zato što nedostaju tehnički uslovi i niz drugih preduslova: „Kod nas je još uvek zatvor, zidine, rešetke, hladna celija, čuvar sa pendrekom“, kaže Milutinović. On tvrdi da su nove mere predviđene verovatno pod uticajem Evrope, koja od nas traži da uredimo sistem, pa makar i na papiru: „Naši to prepisu, pa kud puklo da puklo“.

Iako je legalno da se u bilo kojoj opštini osuđenici upućuju na kaznu alternativnim merama, mnogi sudovi se ipak odlučuju za klasično kažnjavanje, novčano ili kaznom zatvora. Na primer, Viši sud u Užicu do sada nije doneo nijednu presudu upućivanja na rad u javnom interesu, a tamo objašnjavaju da je to zato što još uvek nije potpisana ugovor sa Upravom za izvršenje krivičnih sankcija.

Elan- Rad je stvorio čoveka

„Elan“ je salaš na periferiji Sombora, koji je ustanova otvorenog tipa u okviru Kazneno-popravnog zavoda Sombor. Ovaj radni paviljon je projektovan za kapacitet od 55 osuđenih lica, koji je gotovo popunjeno. U njemu kaznu izdržavaju prestupnici koji su prvi put osuđeni na kazne zatvora za krivično delo za koje je zaprečena kazna do 3 godine. Osuđenici mogu ovde biti upućeni iz gotovo cele teritorije Bačke i dela Srema. Na teritoriji Srbije, sem u Somboru, postoje još 3 ustanove otvorenog tipa: u Šapcu, Padinskoj Skeli i Čupriji.

Likovna kolonija koju organizuje „Elan“ postoji 15 godina kao tradicionalna manifestacija gde se okupljaju osuđenici iz svih zatvora u Srbiji. Oni tu imaju mogućnost da slikaju, vajaju, crtaju, u društvu umetnika, a u tom procesu doživljavaju i pozitivan pomak u rehabilitaciji: „Ovo njima izuzetno pomaže da iz zatvora izađu bolji nego kada su otišli na služenje kazne“, kaže Aleksandar Hinić. Kada je reč o licima sa ograničenom radnom sposobnošću, posebno invalidima, oni mogu, ako žele, da rade poslove koji ne zahtevaju fizički napor ili rad sa mašinama, a to je izrada suvenira i manjih rukotvorina. Kako u Službi za obuku i zapošljavanje „Elan“ postoje viškovi u proizvodnji, oni te predmete mogu da prodaju zainteresovanim firmama po tržišnoj ceni. Za sada imaju dugu ekonomsku saradnju sa Fabrikom akumulatora „Black Horse“ iz Sombora i „Apatinskom pivaram“, za koje prave drvene palete za prenos robe, a mnoge firme naručuju suvenire, male drvene fijakere za prezentacije i svečane susrete. Pilići, ovce i prasad neguju zatvorenici, jer se drže radi njihove ishrane, a vode računa i o povrtnjaku.

Oni koji se odluče da svoje vreme u zatvoru prekrate radeći, imaju mesečnu platu od 2.500 do 5000 dinara, u zavisnosti od težine posla koji rade, da li je to u pilani gde se obrađuju debla, ili čiste dvorište ove zajednice. Deo te plate se ostavlja na obaveznu štednju, koju osuđenici podignu sa računa po isteku kazne. Procenat lica koji se odlučuje na aktivnosti u toku boravka u „Elanu“ je oko 90%, jer radom stiču i određena prava, kao što su češći vikendi van jedinice, posete porodicu, godišnji odmor i slično. Sirovine za preradu dobavljaju se od Srbijašuma i Vojvodinašuma, iako su i oni i „Elan“ državne ustanove, za sirovine konkurišu po tržišnoj ceni, što ponekad predstavlja kočnicu zbog narudžbina većih privatnih preduzeća. Aleksandar Hinić smatra da to nije najbolje rešenje, jer oni kao Ministarstvo pravde konkurišu za materijal, ne radi sticanja prihoda, već za ostvarenje programa rehabilitacije osuđenika, što u krajnjoj liniji koristi i državi. Prihod od prodatih viškova u proizvodnji se koristi za poboljšanje uslova, nabavku televizora, DVD plejera, filmova ili knjiga.

Zašto se još uvek mnogi gradovi ne nalaze na spisku potpisnika sprovođenja ovih mera kažnjavanja? Načelnik službe za tretman u kazneno- popravnom zavodu u Somboru Aleksandar Hinić obrazlaže da odličan zakon može da se poredi sa izvanrednim pojedincem koji se teško uklapa u sredinu: „Da je ovo izuzetno društvo, verovatno bi i prosečni pojedinci dobro funkcionisali. Kako to nije slučaj, pogrešno bi bilo reći da je i stanje u sistemu izvršenja sankcija zlatno. Zbog toga ovako dobre ideje nailaze na neke poteškoće koje se sporije rešavaju, ali postoji velika zainteresovanost i volja, makar nas na lokalnom nivou“. Kako kaže Hinić, pre svega treba obezbediti prostor za poverenike u opštinama, naći ljude za taj posao, a to ide vrlo postepeno jer je bitno da se ne pogreši u koracima pri susretu sa novom materijom.

Obuka u Somboru je počela u oktobru i traje i tokom decembra, a u njoj učestvuju sudije i tužilaštvo Osnovnog i Višeg suda, gradonačelnik, direktori i predstavnici javnih preduzeća kao i osoblje KPZ. Već nekoliko još uvek nepravosnažnih kazni alternativne sankcije je izrečeno u Somboru, i taj proces je pred izvršenjem. Čeka se da Sud dostavi odluku Ministarstvu pravde i Upravi za izvršenje krivičnih sankcija, zbog formalne procedure završetka obuke i potpisivanja ugovora o sprovođenju ove mere. Aleksandar

Hinić kaže da ovo stručno usavršavanje nije potpuno obavezno, jer se još uvek ne zna kako će sve izgledati u praksi.

Iz pozicije čoveka koji se obučava za posao poverenika, Hinić tvrdi da će ovaj zakon u velikoj meri olakšati društvu teret izvršenja kazni, odnosno smanjiće materijalne troškove koji se izdvajaju za jednog zatvorenika, a sa druge strane, neće marginalizovati osuđeno lice koje nije učinilo krivično delo opasno po društvo: „Ukoliko mi osudimo neko lice na tri meseca zatvora, odvojimo ga od porodice, on gubi radno mesto, a njegov svet se ruši. Alternativnim sankcijama će se očuvati mnoge vrednosti koje mi želimo da očuvamo, a ti ljudi će takođe dobiti mogućnost da zadrže ono što im je važno i ono što je dobro, a da ipak budu kažnjeni na jedan adekvatan način. Svakako da su u ovaj proces uključene i oštećene strane, treba da postoji i njihova saglasnost, i da dođe do jednog procesa pomirenja. Tu je negde i uloga poverenika, medijacija u procesu izdržavanja kazne, gde se osuđenom stavlja na teret krivica za počinjeno delo, a opet i da se oštećeni, druga strana, oseti uvaženim, svesnim da je pravda zadovoljena na jedan konstruktivan način“.

Ono što Aleksandar Hinić navodi kao vrlo bitnu činjenicu jeste da lica koja su osuđena na rad u javnom interesu nisu osobe sa psihopatološkim karakternim profilom, teški nasilnici i ubice; to su lica za koja je izvršena procena da mogu da se nakon kazne ponovo vrate u normalan društveni tok. „Kada se desi da čovek koji je do tada bio jedini hranilac porodice, dođe u situaciju da za blaže krivično delo mora da bude bukvalno odstranjen iz zajednice i da napusti porodicu na određeni period, na tešku situaciju se samo nadodaju negativne posledice. Postoje primeri osuđenika koji nisu plaćali redovno alimentaciju pa su morali u zatvor; to je značilo da nije rešen ključni problem, izdržavanje dece, jer je on ujedno i izgubio posao, a i država ga u mesecima služenja kazne oslobađa obaveze plaćanja alimentacije. A mi još moramo da ga hranimo, da mu peremo, da ga grejemo, da ga oblačimo... To je potpuno apsurdno.“

Antrfile- Poznati slučajevi društveno korisnog rada

Gotovo polovina kazni u svetu spada pod društvenokoristan rad. Da ovaj način kažnjavanja ne narušava ljudsko dostojanstvo u nepotrebnoj meri, svedoči i broj poznatih koji su kaznu zatvora zamenili radom u javnom interesu; Naomi Kempbel, koja je zbog maltretiranja asistentkinje čistila garaže, Boj Džordž koji je čistio ulicu jer je kažnjen zbog posedovanja droge, dok je glumica Lindsa Lohan bila kažnjena radom u mrtvačnici. Na društveno koristan rad upućeni su i Vinona Rajder, Snup Dog, Čarli Šin, Robert Dauni Džunior i Kortni Lav.

Sudija Okružnog suda u Beogradu Vuk Tufegdžić kažnjen je pre dve godine sa 360 sati rada u javnom interesu, dok je njegov prijatelj kažnjen sa 300 sati rada. Oni su osuđeni jer su se 2006. godine suprotstavili i vredali patrolu saobraćajne policije prilikom pokušaja da se izvrši alko-test. Đorđe Pantić, bivši golman Partizana, kažnjen je sa 30 sati rada zbog udaranja fudbalera Crvene zvezde Boška Jankovića, a kaznu je odslužio u Institutu za transfuziju krvi u Beogradu. On je bio prva osoba u našoj zemlji kojoj je kraća kazna zatvora bila zamenjena merom obaveznog društvenokorisnog humanitarnog rada.

On dalje kaže da zatvorske kazne do godinu dana treba preispitati, u smislu njihove efikasnosti u postizanju cilja, tj. formiranja zakonski prihvatljivog ponašanja i sistema vrednosti kod osuđenog. U tako kratkom periodu se malo može uraditi na tom planu: „Neće se više dolaziti u situaciju da, na primer, devetnaestogodišnjak koji je napravio saobraćajni prekršaj usled neiskustva bude u zatvoru sa teškim kriminalcima, a kako unutra važe posebna pravila među osuđenicima, on navikne na novi poturen sistem vrednosti i pravila, i postane nešto mnogo opasnije i gore nego kada je počinio prvo krivično delo“, navodi Hinić.

Aleksandar Hinić kaže da kada se radi sa licima koja su osuđena po prvi put, i imaju kraće zadržavanje u zatvoru, vreme za rehabilitaciju je ograničeno i mora se raditi intenzivnije i brže sa njima, da bi bilo efekta. Zato su ovakve ustanove kao somborski „Elan“ veoma bitne, da bi se smanjio broj povratnika u zatvore, i u njima treba obratiti najveću pažnju na uslove u kojima se resocijalizacija vrši.

Sanja Đurđević, direktorka Ustanove kulture „Vuk Karadžić“ u Beogradu, kaže da su prve osuđenike na društveno koristan rad primili na proleće 2009. godine. Trenutno je tamo na služenju kazne rada u javnom interesu osmo lice, a ukupno je u ovoj ustanovi održano 1000 sati kazne. Sanja Đurđević, inače psihoterapeut po struci, veoma je zadovoljna svim proteklim izvršenjima alternativne mere u „Vuku“: „Ti ljudi su izuzetno motivisani da ispunjavaju svoje obaveze po kazni, dolaze redovno, ne prave probleme, skladno funkcionišu sa našim kolektivom. Rad su obavljale žene, stariji, mladi, svi oni za koje je procenjeno da bi se dobro snašli na ovakvom mestu, jer nam je svima u interesu da ne bude konflikata ili teškoča, a do sada ih nije ni bilo“, objašnjava Sanja Đurđević. Kako je satnica UK „Vuk Karadžić“ koncentrisana na veće, kada se i održavaju predstave, osuđenici koji su ovde dolazili uspevali su da

kaznu uklope u slobodno vreme i da ne propuste odlazak na svoje redovno radno mesto. Za nekoliko meseci, koliko je obično dužina ovakve kazne, naučili su nove veštine, radeći sa majstorima rasvete i zvuka, rekviziterima, raspoređivali su publiku gde da sedne u slučaju gužve, a radili su i kurirske poslove. Ipak, Đorđević objašnjava da je za uspešnu rehabilitaciju kroz rad potrebno i preispitati koren problema zbog kog je počinjeno krivično delo, a on se neretko nalazi u porodici: "Imali smo slučaj gde je jedna osoba odslužila kaznu radeći u našoj ustanovi, a da je sve to skrivala od porodice i prijatelja. Tu nešto ogromno ne valja. Ovo ne bi trebalo da stvara osećaj poniženja, manje vrednosti i sramote, već sazrevanje i prihvatanje odgovornosti za učinjenu grešku. Poverenici i poslodavci bi trebalo da brinu i o tome, da pomognu u komunikaciji osuđenika sa roditeljima, supružnicima, decom, prijateljima. To je onda uspešno zaokružen proces rehabilitacije.". Ona objašnjava i da je još uvek mali broj opština koje dosuđuju ovakve mere, pa se dešava da neko iz Čačka putuje svaki dan u Beograd da bi odslužio „radnu“ kaznu. Sanja Đurđević se inače već dugo bavi terapijom zatvorenika pozorišnim tehnikama, pa je u saradnji sa rediteljkom Aleksandrom Jelić u UK „Vuk“ odigrana moderna adaptacija „Pinokija“, u kojoj glume zatvorenici i bivši ovisnici.

Dosadašnja praksa za manje krivične prekršaje bila je novčano kažnjavanje ili upućivanje na kaznu zatvora od 6 meseci do 3 godine. Sada ove presude nastoji da zameni novi sistem kažnjavanja koji zahteva obučenost, veću zainteresovanost sudija, pravnika i lokalnih institucija i preduzeća za pojedinačne procese. Pravnik i docent na Fakultetu političkih nauka dr Dejan Milenković kaže da je to komplikovanija i napornija procedura za sudije, koji su navikli da sa manje angažovanja završavaju krivične postupke. Ovo može da znači da, ukoliko niste iz nekog od 6 gradova- potpisnika memoranduma, a počinite lakše krivično delo, možete proći teže nego što je novim zakonom predviđeno.

Novinari: Kruna Pintarić, Maja Pavlović, Danka Burlić

(Objavljeno u nedeljniku „Vreme“ 20. januara 2011.)